

ЕВОЛЮЦІЯ УЯВЛЕНЬ ПРО НАЦІОНАЛЬНУ БЕЗПЕКУ КРИЗЬ ПРИЗМУ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

THE EVOLUTION OF IDEAS ABOUT NATIONAL SECURITY THROUGH THE PRISM OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL MECHANISMS FOR ITS ENSUREMENT

Ганкевич К.Б., ад'юнкт

Національний університет оборони України

Пропоноване дослідження присвячене актуальному в сучасних умовах питанню еволюції уявлень про національну безпеку кризь призму адміністративно-правових механізмів її забезпечення. Наголошується й доводиться фактичними даними важливість проблематики ефективного забезпечення функціонування національної безпеки України. Аргументовано підкреслюється її виняткова роль в умовах триваючого повномасштабного вторгнення з огляду на суттєвий руйнівний тиск у всіх сферах відносин. Зауважується й обґрунтовується, що досягнення знакових результатів за цим вектором не можливе без фундаментального опрацювання проблематики генези щодо бачень смислового навантаження цієї категорії.

Встановлюється, що розвиток уявлень про аналізовану одиницю здійснювався в міру появи й схвалення певних об'єктивних законностей про державні інститути, суспільні погляди і запити, фундаментальні цінності та решту аспектів, які самостійно, або сукупно істотно вплинули на безпекову обстановку. При цьому зауважується й доводиться, що кожен умовний наступний етап по суті був гармонійним доповненням попереднього і це позитивно відобразилось на формуванні системи поглядів відносно предметної категорії.

У контексті адміністративно-правового інструментарію було звернено увагу на питання правового закріплення мережі відповідних механізмів, на прикладі Великої Британії, Ізраїлю, Литовської Республіки, Сполучених Штатів Америки та України. Особлива увага була присвячена правовим реаліям минулого й сьогодення української держави, що дало змогу докладно проаналізувати відповідну дефініцію. Підсумки цих аналізів дали змогу сформулювати бачення поточної сутності національної безпеки в іноземних і вітчизняних реаліях. Також це забезпечило підтвердження гіпотези про урахування більшості поглядів відносно нещодавнього минулого для правотворчості сьогодення.

Наостанок, звернено увагу щодо концептуальних міркувань відносно суті національної безпеки, з огляду на нинішні реалії та осяжні й реалістичні перспективи. Загострено увагу й аргументовано доцільність оперування системним підходом під час аналізу предметної категорії.

Ключові слова: виклики, загрози, національна безпека України, повномасштабне вторгнення, ризики, система.

The proposed study is devoted to the issue of the evolution of ideas about national security through the prism of administrative and legal mechanisms for ensuring it, which is relevant in modern conditions. The importance of the issue of effectively ensuring the functioning of Ukraine's national security is emphasized and proven by actual data. Its exceptional role in the conditions of the ongoing full-scale invasion is emphasized in a reasoned way, given the significant destructive pressure in all spheres of relations. It is noted and substantiated that the achievement of significant results according to this vector is not possible without a fundamental study of the problems of genesis regarding the visions of the semantic load of this category.

It is established that the development of ideas about the analyzed unit was carried out as certain objective laws about state institutions, public views and demands, fundamental values and other aspects that independently or collectively significantly affected the security situation appeared and were approved. At the same time, it is noted and proven that each conditional subsequent stage was essentially a harmonious addition to the previous one, and this had a positive effect on the formation of a system of views regarding the subject category.

In the context of administrative and legal instruments, attention was paid to the issue of legal consolidation of the network of relevant mechanisms, using the example of Great Britain, Israel, the Republic of Lithuania, the United States of America, and Ukraine. Special attention was devoted to the legal realities of the past and present of the Ukrainian state, which made it possible to analyze the relevant definition in detail. The results of these analyzes made it possible to form a vision of the current essence of national security in foreign and domestic realities. It also provided confirmation of the hypothesis that most views of the recent past are taken into account for today's law-making.

Finally, attention is drawn to conceptual considerations regarding the essence of national security, given current realities and reasonable and realistic perspectives. Attention is sharpened and the expediency of operating with a system approach during the analysis of a subject category is argued.

Key words: challenges, threats, national security of Ukraine, full scale invasion, risks, system.

Постановка проблеми. Національна безпека – один із фундаментальних векторів адміністративно-правового регулювання, котрий перебуває під пильною увагою з боку багатьох представників наукової й фахової спільнот. Її поточне становище й розуміння рівня ключових показників в осяжному майбутньому дає змогу провадити різні вектори державної політики з розрахунком на дійсне досягнення поставлених цілей. Від неї напряму залежать позиції країни в геополітичних і геоелектронічних процесах, демонструючи потенціал останньої, що позначається на характері відповідних рішень. У результаті таких резолюцій і решти подібних документів відбуваються тектонічні зміни в внутрішніх справах політичного, оборонного, економічного, гуманітарного, соціального й інших спрямувань. Відповідно, безпекова складова є однією з надважливих сфер адміністративно-правового впливу без задовільного стану якої хибно розраховувати на сприятливий перебіг процесів у межах решти аспектів публічного життя.

Починаючи з 2014 р. для України питання безпеки набуло виключної гостроти, адже в силу факту терорис-

тичних дій у східних регіонах та наростання методів гібридної війни з боку РФ виникло стійке усвідомлення переосмислення значимості аналізованої сфери. Низка суттєвих проблем (відсутність необхідних обсягів і неналежна якість матеріально-технічного забезпечення, адміністративні й організаційні прорахунки, ряд знакових прогалин і суперечностей чинного законодавства) загострили питання ефективного забезпечення національної безпеки.

Триваюче повномасштабне вторгнення підтвердило існування більшості із цих чинників і власне факти складності щодо їх комплексного розв'язання. До того ж, йдеться не лише про внутрішні проблеми, а й зовнішні фактори, котрі сформувалися внаслідок активних воєнних дій. Наприклад, за даними ООН ще до нападу РФ (з 24 лютого 2022 р.) близько 44 млн людей у 38 країнах перебували на межі голоду. Прогнозується, що внаслідок таких проявів агресії, залежно від тривалості, цей показник може сягнути позначки 52 – 57 млн осіб¹. У свою

¹ Вплив війни РФ проти України на стан глобальної продовольчої безпеки. Веб-портал: UkraineInvest. 2022. URL: <https://ukraineinvest.gov.ua/news/19-04-22/>.

чергу, за оцінками Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України станом тільки на 20 березня 2022 р. загальна сума завданих окупантськими військами збитків становить 438,3 млн дол США або 12,7 млрд грн². Тобто, менш ніж за місяць загарбницьких дій лише екологічній складовій національної безпеки було завдано шкоди майже на півмільярд доларів. Ці й інші випадки, вкотре змушують задуматися про виключно значимість національної безпеки та потребу ефективної адміністративно-правової охорони останньої.

Результативний аналіз цієї категорії не можливий без фокусування уваги на проблематиці еволюції уявлень про національну безпеку, зосереджуючись і досліджуючи видатні історичні згадки. Мовиться не про безперервну хронологію розвитку відповідних думок, скоріше доцільним було б сфокусувати увагу на ті епізоди, що мали вирішальне значення для укорінення нового погляду відносно суті дефініції. Тобто, тих поглядів, які наповнили певну грань її змісту концептуальним обрисами і залишалися в обігу постійно, або тривалий часовий відрізок.

Із огляду на реалії сучасного вітчизняного державотворчого процесу окреслений теоретико-методологічний аспект має вагомe значення. Отримані результати можна буде використати під час напрацювання ініціатив щодо удосконалення законодавства у цій сфері, розвитку прикладних досліджень і фахових думок тощо. З огляду на вказане, окреслену тематику слушно позиціонувати актуальною й такою, що варта уваги в нинішніх умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема генезису наукових суджень щодо смислового навантаження категорії «національна безпека» перебувала у полі зору деяких вчених, науковців і публічних діячів. До найвідоміших із їх числа слушно віднести таких, як О. Білорус, Г. В. Ф. Гегель, Т. Гоббс, Н. Деламар, Й. Зонненфельс, Н. Макиавеллі, Е. Лейст, Дж. Локк, О. Лук'яненко, Г. Юсті та багато інших. Однак, якщо брати до уваги заключний довоєнний період і власне охоплювати хронологію від 2014 р. до сьогодення, то значної кількості доробків не зустрічається. Можна виділити дослідження В. Смолянюка, який предметно і змістовно фокусує увагу на національній безпековій складовій [1, с. 108-109]. Проте, якщо брати до уваги саме аспект еволюції розуміння її суті, то охоплюється лише період незалежності, що у повній мірі унеможливило досягнення мети репрезентованого дослідження. Доцільно загатати й дисертаційну роботу П. Богущького, котрий розглядав і суттєво розкрив проблематику саме генези уявлень щодо сутнісних аспектів цієї категорії (*підрозділ 1.1*) [2], [3, с. 18-19, 20-21, 22-23]. Водночас, загалом, мова йде про акцент на праві національної безпеки України з позиції методології наукових досліджень, що також всебічно не охоплює всі аспекти представленої публікації. В. Горбулін і Ю. Даник, у відповідній роботі, зосереджують увагу на ключових загрозах національної безпеки довоєнного періоду, продиктованих пандемією, залишаючи поза увагою проблематику аналізу самої категорії [4]. Т. Подковенко, зупиняється на певних аспектах щодо еволюції бачень сутності національної безпеки [5, с. 13-14], проте, ураховуючи зміст тематики роботи, йдеться про оглядовий контекст наведеної позиції. Неабияку увагу саме проблематиці розвитку поглядів щодо цієї дефініції присвятив В. Антонов. Дослідник ґрунтовно розкрив й аргументовано представив навіть авторську періодизацію генези думок, однак в силу опублікування монографії у 2017 р. (*підрозділ 1.2*) [6, с. 36-37, 41-42, 47-48] низка питань сучасності залишилися поза увагою.

На основі цього можна підтвердити необхідність розкриття поставлених питань у науковій площині, особливо

зважаючи на не типові виклики сьогодення. Вказане також виступає з позиції корисності, слушності й своєчасності висвітлення та аналізу порушеної наукової проблематики, адже окрім підсумків раннього минулого можна розраховувати і на пізніші знакові результати.

Мета. Відповідно до сформульованої й обґрунтованої теми дослідження метою є виокремлення, а також аналіз хронологічно ключових уявлень про різні грані сутності категорії «національна безпека», які для неї мали концептуальне значення і характеризували її постійно, або тривалий часовий відрізок.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж фокусувати увагу на акцентовану проблематику, варто погодитися з думкою В. Антонова, який наголошує, що самі процеси появи уявлень про безпеку й її правових засад протікали згідно загальних закономірностей формування знань і котрим є притаманними деякі особливості. У першу чергу, розвиток будь-яких теоретичних здобутків в одній державі, поза всесвітньою історією і досягненнями правової думки інших країн є неможливим. Інший об'єктивний фактор – обґрунтування концептуальних основ безпеки є пов'язаним із загальним рівнем розробки концепції національної безпеки [6, с. 35]. З цим судженням варто рахуватися, адже багаторічна історія наукових досліджень доводить автентичність вказаної гіпотези в багатьох розробках. Більше того, пропонований висновок не йде в розріз базовим законам логіки відносно зв'язку й належності одних процесів із іншими, що також забезпечує загальний розвиток, формуючи підґрунтя для подальших наукових відкриттів.

Із огляду на безспірну важливість смислових орієнтирів, що покладені в основу класичного розуміння дефініції «безпека»^{3,4} запит на її існування мав місце і у самі ранні прообрази державотворення у межах українських земель. Оскільки, виникло й існувало непохитне усвідомлення потреби захищеності власної території, населення та майна від неправомірних зовнішніх посягань. При чому це питання у тогочасних ціннісних формаціях набувало неабиякої ваги, що зумовлено частими завоюваннями з боку інших державних утворень чи племінних народів.

Відповідно до мети представленої публікації перший хронологічний значимий є період існування Київської Русі. Загальновідомо, у ті часи доцільно вести мову про базові обриси розуміння безпеки, які зводяться до усвідомлення необхідності фізичної захищеності від завоєвників. Тобто, не йдеться про декілька варіацій розширеного трактування останньої, котрі охоплюють різні аспекти публічного й приватного життя.

Найвідоміший авторитетний юридичний документ – «Руська правда» Ярослава Мудрого [7] не містив фундаментальних положень щодо саме безпеки і прообразів механізмів її забезпечення. До слова, акт був націлений на урегулювання багатьох побутових питань, підтримки статуту князівства тощо. Однак, знову ж таки, вбачається хибним вести мову про декларування безпекових цілей і орієнтирів.

У цьому сенсі варто погодитися із аргументованим міркуванням згаданого вище В. Антонова, який наголошує, що до початку XIII ст. доцільно вести мову про консолідацію ідей й поглядів відносно розуміння становища безпеки [6, с. 35]. Можемо припустити, що також слушно акцентувати увагу й на виникненні усвідомленні потреби забезпечення безпеки, але в межах різних форм фізичної захищеності від завоєвників.

Хронологічні послідуочі етапи поступово почали набувати інакші обриси стосовно суті категорії «безпека». Складно вести мову саме про фундаменталізацію концеп-

² Перга Т. Ю. Екологічні наслідки війни Росії проти України. Веб-портал: Інститут всесвітньої історії НАН України. 2022. URL: <https://ivinas.gov.ua/viina-f-proty-ukrainy/ekolohichni-naslidky-viiny-rosii-proty-ukrainy.html>.

³ Білодід І. Академічний тлумачний словник української мови. Київ : Наукова думка. 1970–1980. Т. 1. С. 137.

⁴ Бусл В. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ ; Ірпінь : Перун. 2005. С. 70.

туальних ідей, однак все ж деяким безпековим питанням була присвячена вагоміша увага. Наочним доказом цього є зміст юридичних документів, що поширювали свою дію на ряд територій сучасної України («Судебники великого князя Казимира», Литовські Статути та ін.). У деяких конструкціях можливо було виділити й різні аспекти стосовно забезпечення безпеки, але мовиться про фрагментарні елементи. Насамперед, йдеться про ряд позицій щодо захищеності держав від зовнішніх посягань воєнного характеру. Також все частіше згадувалися й набувало чіткіших нормативних обрисів напрями щодо підтримки авторитету влади, посягання на котру можна розцінювати як загрозу безпеці.

Ураховуючи міркування В. Антонова щодо ролі подій світової історії [6, с. 35] для локальних поглядів знаковим можна вважати XV ст., коли Н. Макіавеллі, прийшов до фундаментальних висновків щодо ролі народу у відносинах із державою. На його переконання, вільний народ міг досягти значного добробуту порівняно з невільним. У цьому сенсі він також засуджував рабство, адже останнє якраз і позначалося на ставленні народу до правлячих кланів й, відповідно, прогресові держави [8, с. 10]. Нова віха в умовному співставленні держава – народ змусила трансформувати погляд щодо розуміння суті категорія «безпека». Поряд із таким характеристиками, як авторитет і непохитність влади та фізична захищеність від зовнішнього втручання укорінювалось судження і про захист безпосередньо населення. В тогочасному розумінні це найпершим чином проявлялось хоч у певному задоволенні більшості соціальних потреб. Передбачалося, що вказане мало б сприяти захищеності суспільства та стимулювати представників останнього до підтримки держави у різних починаннях і кризових моментах.

Ще однією знаковою віхою можна вважати переконання Ф. Бекона, об'єктивоване у відповідних роботах стосовно граней сутності безпеки. Напевне, ураховуючи доробки Н. Макіавеллі [8, с. 10] він також зауважив, що з позиції важливості суспільних інтересів вагомим є питання добробуту й безпеки громадян. Одним із способів досягнення відповідного становища є неухильне дотримання, а також виконання законів представниками держави [9, с. 548]. Тобто, держава має безальтернативно й системно слідувати тим цінностям і принципам, що закладені у юридичних актах і є мірилом суспільної рівності та моралі у межах певної територіальної одиниці. За цих умов і сама держава може розраховувати на легітимацію населення, у тому числі очікувати схвалення й підтримки у складні часи.

Істотну вагу мало судження Ж. Бодена щодо розширення світогляду в контексті змістовного наповнення безпеки. На його переконання, неабияку цінність у вказаному аспекті набуває інститут охорони приватної власності суспільства [10]. Припускаємо, діяч виходив із того, що впевненість у змозі безперешкодного розпорядження майном під державними гарантіями стимулюватиме до підтримки й охорони усталеного публічного порядку. До того ж, це може бути одним із істотних чинників щодо збільшення кількості майна, нарощування промислового і виробничого потенціалів, тим самим економічно підтримуючи країну тощо.

Наступною важливою гіпотезою доцільно вважати міркування, що опубліковане в дослідженні під назвою «Поліцейське право» [11], за авторством Н. Деламара. Зокрема, до кола питань, що мають значення для забезпечення безпеки він запропонував віднести такі аспекти: 1) релігію, звичаї; 2) піклування про здоров'я соціуму; 3) продовольчий аспект; 4) будівництво нерухомості, у тому числі об'єктів критичної інфраструктури; 5) проведення заходів щодо протидії паводкам; 6) забезпечення суспільної тиші і спокою; 7) розвиток науки, мистецтв, торгівлі, мануфактури тощо [11]. Як бачимо, сфера охоплення державних інтересів набула нетипово широкого

розширення. Більшість аспектів, котрі в попередні етапи не становили ціннісність у такому плані набули нової значимості й відповідного інноваційного позиціонування в багатьох джерелах. Хоча, як покаже майбутнє, саме підхід масштабного й різномірного охоплення лежить в основі більшості провідних країн світу (Великобританія, Ізраїль, Литовська Республіка, Сполучені Штати Америки, Україна та ін.) на сучасному етапі.

Із числа знакових результатів отриманих і обгрунтованих до XIX ст. доцільно ще виділити роботи Г. Юсті, який, на думку В. Антонова, зробив неоціненний внесок у розвиток аналізованого напрямку [6, с. 43-44]. Зокрема, вказаний діяч, ураховуючи доробки Н. Деламара [11] й інші підсумки, прийшов до висновків, що у питаннях безпеки важливим є не тільки кількість груп інтересів, а інтелектуальна та фізична здатності раціонально оперувати й використовувати наявні блага [12, с. 37-38]. Також його міркування зводилося до того, що мають здійснюватися дослідження форм і методів дієвої охорони й збільшення державних ресурсів, внаслідок чого мав би покращуватися добробут усіх людей [12, с. 37-38]. Відповідно, йшлося про такий гармонійний устрій, коли б добробут окремих громадян і родин перебував у злагоді з таким же становищем інших [12, с. 37-38]. Слід погодитись, що ці погляди заслуговують виняткового схвалення й підтримки, адже, по суті, є одними із наріжних каменів сучасної міжнародної безпеки. До прикладу, часто, уряди країн якраз і стикаються з дефіцитом ресурсного забезпечення, що ставить під загрозу ряд супутніх процесів і явищ. Тому, наведені тогочасні думки слушно й виправдано позиціонувати такими, що мали концептуальне значення і є практично реалізованими по ці дні.

У рамках цих ініціатив згаданий діяч активно й виправдано порушував питання щодо подальшого розширення кількості охоронюваних інтересів. Зокрема, увага була загострена на таких критичних безпекових векторах: 1) упорядкування земельних ділянок і з'ясування кількості водних ресурсів; 2) охорону лісових насаджень; 3) ведення господарств; 4) збільшення народонаселення; 5) облаштування міст і сіл; 6) налагодження шляхів транспортних сполучень (сухопутних і водних); 7) розвиток промисловості; 8) охорону духовних цінностей; 9) розвиток науки; 10) сімейне благополуччя; 11) інше [13, с. 152-153]. Також варте підтримки міркування про необхідність консолідації наявних зусиль у питаннях забезпечення безпеки. Йдеться про спільну діяльність тих чи інших державних органів, що нормативно можуть бути задіяні у вирішенні безпекових проблем [13, с. 153]. Це пояснювалось пріоритетизацією вказаного напрямку державного впливу та важливістю досягнення поставлених цілей у межах таких аспектів.

Здійснюючи спробу оцінки внеску вказаного дослідника слушно погодитися з переконанням В. Антонова [6, с. 43-44] про змістовність його результатів та кореляцію останніх із актуальними безпековими орієнтирами. Оскільки, наведені й проаналізовані судження не йдуть у розріз нинішнім поглядам та фактично слугували адекватним підґрунтям для багатьох нових досліджень.

У межах цього періоду виділимо також деякі результати напрацювань Й. Зонненельса. В роботі «Основи поліції, промислової діяльності і фінансів» (1819 р.) [14] він приходив до висновків, що кінцевою метою життєдіяльності суспільства повинен стати суспільний добробут. Такий стан має досягатися завдяки існування безпеки і придатності життя. Саме безпеку він розглядав, як становище при котрому ні чого побоюватися [14], тобто відсутні фактори деструктивного впливу на соціум. Наведене переконання у певній мірі доповнює окремі думки Н. Деламара [11] розкриваючи сутність таких заходів, як власне забезпечення безпеки.

Загалом, якщо брати до уваги період від XIII до XIX ст., то можна відмітити еволюцію наукових поглядів

щодо розуміння категорії «безпека». Особливо це стосується часів від XV ст., коли мали випадки частих проявів актуалізації наукових гіпотез, що виникали й розкривались до XIX ст. Примітним є те, що істотно розширювався спектр інтересів, які підлягають охороні з боку держави і які мають значення по ці дні. Також варто особливо відмітити судження про критичну важливість раціонального оперування й використання наявних благ, об'єднання зусиль, людиноцентризм у вказаному аспекті тощо.

Інтерес до вказаної категорії не вщухав і в подальшому, що зумовлено дією різних факторів (політичних, військових, економічних та ін.). Не останню роль відіграло і саме усвідомлення необхідності забезпечення різних типів безпеки, насамперед для посилення стійкості держави.

Так, Т. Гоббс зосереджував свою увагу на категорії «особиста безпека». При цьому дослідник усвідомлював і підкреслював ту істотну обставину, що вказана безпека є можливою лише за умови абсолютної влади суверена. У свою чергу, ключовим мірилом вказаної абсолютності він вбачав здатність подолати стан війни [15]. З викладеного можна зробити висновок, що вчений акцентує увагу на залежності безпеки, а також центральну роль слід відводити питанням забезпечення національної безпеки. Лише за цих обставин слушно розраховувати на фізичну згоду забезпечувати інші (похідні) типи безпеки.

Цікавою є одна з тез Дж. Локка, який, у контексті забезпечення безпеки, однією із потенційних загроз вважає випадки неможливості державних інститутів гарантувати безпеку і в такому разі вони самі стають джерелами небезпеки [16, с. 27]. Така ідея є однією з перших згадок про іншу грань складного питання – ризики з боку самих гарантів безпеки. Не виникає сумніву, що вказана позиція має суттєву цінність у частині еволюції наукової думки про категорію «безпека».

З позиції забезпечення безпеки Дж. Локк також фокусує увагу щодо потреби диференціації влади на законодавчу, виконавчу та судову за для формування системи стримування й противаг [17]. Також варто згадати намір щодо виборності представників відповідних публічних інституцій і їх відкликання у разі нехтування суспільними інтересами [17]. Все це формує складний, але цілісний механізм, покликаний комплексно забезпечувати стан за якого відсутні загрози державі, певним суспільним групам та індивідам.

Тези про представлений вище Т. Гоббсом зв'язок безпеки [15] можна віднайти і в роботах у Г. В. Ф. Гегеля, котрий стверджував, що життя індивіда і його власність забезпечуються лише безпекою держави [16, с. 30]. Однак, новацією є те, що філософ припускає можливість принесення в жертву людського життя задля державного блага й, відповідно, безпеки країни [16, с. 30]. Такий підхід має надзвичайно складне підґрунтя і вимагає уваги в рамках самостійного наукового дослідження.

У цілому можна відмітити, що починаючи від XIX ст. питання безпеки не втратило своєї ваги і перебувало в полі зору відомих діячів. Наведені й деякі інші міркування також мають концептуальний характер і, як доповнюють певні грані предметної категорії, так і вносять нові віхи у її суть.

Більше того, навіть виникали й напрацьовувались цілі моделі безпеки. Серед значного числа і таких ініціатив домінувало судження про градацію на ліберальну й соціалістичну. Тобто, питання еволюції вказаного напрямку вийшло на якісно новий рівень із позиції глибини розуміння вказаної змісту проблематики. У подальшому такі й альтернативні моделі, зокрема і комбіновані ляжуть в основу формування відповідного правового забезпечення цих відносин у тій чи іншій державі.

Попри численні вагомні наукові здобутки невирішеною залишалася проблема офіційного визнання більшості таких цілей і орієнтирів, шляхом їх об'єктивізації у правових

актах. Адже, низка догм носили теоретичний характер і не мали значення з позиції їх дотримання населенням та формування умов для реалізації відповідних норм. Мовиться, у тому числі, й про механізми адміністративно-правового регулювання, які є провідними інструментами впливу на безпекову ситуацію в тій чи іншій країні та без котрих складно уявити реальне досягнення бажаних очікувань.

Для світової історії доленосним в цьому сенсі є прийняття закону «Про національну безпеку» (1947 р.) [18] у Сполучених Штатах Америки. За словами Т. Подковенко, тамтешня модель базується на орієнтирах щодо забезпечення безпеки громадян, суспільства та держави [5, с. 13]. Тобто, мовиться про націленість на всі критичні вектори державно-управлінського впливу, що відповідає догматичним настановам деяких відомих діячів минулого (Н. Деламаара [11], Г. Юсті [12; 13], Т. Гоббса [15] та ін.). Закономірно, що предметом правової охорони стала значна кількість інтересів [18], посягання на які розцінювалося загрозою безпековому сектору. Також слід зауважити, йдеться про один зі знакових прецедентних випадків офіційного вжитку саме дефініції «національна безпека», як однієї з базових юридичних категорій.

Ідеї щодо широкої охопленості сфер санкціонованого впливу під егідою забезпечення безпеки знайшли своє вираження в законодавствах інших провідних держав (Великобританія [19], Ізраїль [20], Литовська Республіка [21] та багатьох інших). Можна відзначити, що починаючи від XX ст. стійко й активно укорінилося судження про забезпечення безпеки з позиції комплексного підходу. Вбачається, що наведений погляд увібрав у себе напрацювання відомих публічних діячів минулого, а також знайшов схвалення у ті часи, з огляду на сукупну дію факторів політико-правової дійсності. Розуміння необхідності комплексної протидії закономірно породило думку про формування правових й інших механізмів охорони значної кількості життєво важливих інтересів. Ці інтереси мали істотне, подекуди вирішальне значення для функціонування держави, а також життєдіяльності певних суспільних груп й індивідів.

За вказаними постулатами формувалося уявлення про сутність національної безпеки на теренах незалежної України. Такий висновок можна зробити на основі аналізу перших документів правового спрямування, присвячених питанням національної безпеки. Насамперед, Розділом I «Загальні положення і принципи» Концепції (основи державної політики) національної безпеки України, схваленою Постановою ВРУ від 16.01.1997 р. № 3/97-ВР [22] передбачалося, що національною безпекою України є стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх й зовнішніх загроз є необхідною умовою збереження та примноження духовних і матеріальних цінностей [22]. Документ не містив вичерпного переліку національних інтересів України, проте передбачав пріоритетизацію щодо деяких із загального числа. Зважаючи на типологізацію пріоритетних інтересів (створення громадянського суспільства, гарантування прав української нації та національних меншин України, збереження та підвищення науково-технологічного потенціалу, розвиток етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності громадян усіх національностей та багато інших) можна підтвердити тезу про втілення ідей широкої охопленості сфер санкціонованого впливу у практичній площині.

Така ж логіка прослідковується і в профільному законодавчому акті, що діяв до 2018 р. Зокрема, абз. 2 ст. 1 ЗУ «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 р. № 964-IV [23] наголошувалося, що вказана категорія має позиціонуватися як «захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталі розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралі-

зація реальних та потенційних загроз національним інтересам ...» [23]. На відміну від концепції [22] у ньому хоч і не містився вичерпний перелік національних інтересів України, проте був визначений надширокий перелік сфер (боротьба з корупцією, охорона дитинства, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, функціонування природних монополій, ревізійної діяльності, монетарної та валютної політик, захисту екології і навколишнього природного середовища та багатьох інших [23]), що потребують правової охорони, з мотивів забезпечення безпекової складової. Вказане також не йде у розріз вищенаведеним і обґрунтованим поглядам авторитетних публічних діячів.

Іншим шляхом пішли автори чинного ЗУ «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. № 2469-VIII [24]. Згідно п. 9 ч. 1 ст. 1 акту вона позиціонується як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [24]. Законодавець не зменшив спектр інтересів, однак ініціював їх градацію на основні й інші, тим самим встановивши пріоритети. Обраний підхід має, як недоліки, так і переваги, зважаючи на дійсну значну кількість останніх, кореляцію пріоритетних позицій із відповідними конституційними засадами, специфіку реалізації деяких публічних заходів тощо.

Проте, у контексті тематики представленої роботи, головним бачиться відносна стійкість в поглядах щодо смислового навантаження предметної категорії. Відповідно, більшість фундаментальних ідей недалекого минулого продовжують існувати у теперішній час, посилюючи усвідомлення базових особливостей національної безпеки.

У той же час, безпрецедентно складні реалії сьогодення й багато суттєвих невизначеностей для осяжного майбутнього наводять на думку про переосмислення змісту певних характеристик досліджуваної категоріальної одиниці. Активні повномасштабні воєнні дії з боку РФ, спалахи збройних конфліктів по всій планеті, «жорстка» біполяризація світових геополітичних процесів, поява і стрімкий розвиток концептуальних загроз безпековим складовим та інші екстраординарні чинники суттєво трансформують нинішнє уявлення про природу й сутність безпеки.

Виключного значення набувають питання щодо посилення колективної ефективності у зазначених аспектах, оскільки виникає гостра потреба в комплексному запобіганні й протидії факторам деструкції. Індивідуальних зусиль все частіше стає недостатньо з огляду на складність викликів, загроз і ризиків, що робить безальтернативним варіант спільної та упорядкованої роботи.

Такі обставини продиктовані специфікою деструктивних чинників, що, часто, перебувають у взаємозв'язку один із одним, на кшталт гібридної війни й критично уражають різні сфери публічного регулювання. До того ж, мова може йти і про триваючу дію, що потребуватиме значної частини ресурсів (людських, матеріально-технічних й інших) та раціонального розпорядження ними. Зазначене матиме істотну вагу в разі залучення у відповідні процеси декількох суб'єктів зі стійкими зв'язками між ними.

Все це, невідворотно, наштовхує на думку про позиціонування національної безпеки як системної категорії в нинішніх реаліях. Адже діяльність відповідних суб'єктів переслідуватиме спільну загальну мету, матиме місце взаємодія й інші форми спільних заходів. Це, в свою чергу, породить і посилить зв'язки між ними, а також призведе до взаємозалежності багатьох із їх числа. З іншого боку, такі закономірності є об'єктивними й виникають в результаті консолідованої діяльності тих чи інших учасників. Наведені й інші існуючі авторитетні уявлення про систему та її властивості, характеристики й решту знакових аспектів (І. Коваленко [25, с. 11], Н. Мельничук [26, с. 109], С. Онишко [27, с. 64]) наводять на думку про безальтернативність подальшого розвитку наукових поглядів.

Ба більше того, з позиції системності слушно й доцільно вести мову про поглиблення взаємодії з міжнародними та іноземними партнерами, адже значна частина викликів і загроз якраз вирізняються транснаціональністю. Українська держава перебуваючи в авангарді дії таких тектонічних чинників вкрай потребує залучення в ці процеси представників зовнішньої спільноти. Оптимальна консолідація відповідних зусиль здійснюватиметься лише при існуванні стійких і дієвих системних зв'язків у цій сфері.

З огляду на вказане слушно й виправдано припустити, що перспективи розвитку уявлень про національну безпеку найпевніше будуть зводитися до домінування системного підходу. В нинішніх світових і вітчизняних умовах окреслений вектор є одним із найперспективніших для поточної політико-правової кон'юнктури, економічних умов та низки інших критичних аспектів.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Підсумовуючи результати дослідження проблематики виокремлення й аналізу хронологічно ключових уявлень про різні грані сутності категорії «національна безпека», які для неї мали концептуальне значення і характеризували її постійно, або тривалий часовий відрізок слід зазначити наступне:

1. Розвиток уявлень про безпеку відбувся у відповідності до загальних закономірностей формування знань про певне явище чи процес та з урахуванням еволюції суспільної свідомості про інші аспекти. В міру появи й колективного схвалення певних об'єктивних закономірностей про державу, населення, характер відносин між ними, власність, цінності, суспільні запити та інші позиції концептуалізувалися погляди на сутність самої безпеки.

Починаючи від усвідомлення необхідності можливості фізичного захисту територій та охорони інститутів охорони влади і в подальшому завершуючи економічними й соціально-побутовими питаннями все походило від цивілізаційних здобутків. Кожен умовний наступний етап доповнював інший, формуючи цілісну й закономірну систему поглядів і переконань щодо змісту безпеки.

2. З початком об'єктивізації більшості таких суджень, шляхом закріплення багатьох цінностей й орієнтирів у правових актах у тому числі формування відповідних адміністративно-правових механізмів, фактично відбувалося офіційне визнання потреби забезпечення та гарантування національної безпеки. Більшість напрацьованих і обґрунтованих діями ідей знайшли власне схвалення й підтримку серед населення. При чому акцент робився на забезпеченні безпеки громадян, суспільства та держави, що передбачає існування широкого спектра інтересів, які потребують охорони з мотивів вирішення нагальних безпекових питань. Тобто, фундаментальні догми відносно недавнього минулого залишаються актуальними по ці дні й визнаються у публічній площині.

3. Сучасний, з огляду на безпрецедентні за кількістю й ступенем гостроти та складністю в протидії викликам, загрозам і ризикам, етап вимагає переосмислення деяких безпекових питань. Беручи до уваги поточну обстановку й оцінюючи перспективи осяжного майбутнього на думку спадає ініціатива про невідворотність позиціонування національної безпеки як системної категорії. Враховуючи політико-правову кон'юнктуру, економічні умови та низку інших критичних аспектів виникає об'єктивна потреба застосування комплексних і взаємодоповнюючих інструментів стосовно запобігання й протидії проявам деструкції, що результативно досягається якраз завдяки функціонуванню відповідної системи.

4. Проблематика пошуку шляхів із забезпечення функціонування національної безпеки України є актуальною як ніколи з моменту проголошення незалежності. Ряд отриманих і розроблених підсумків можна буде використати під час дослідження низки безпекових і суміжних аспектів. Вбачається, що вони можуть сформувати сприятливий історичний, теоретичний і практичний базис для опрацювання відповідних питань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Смолянюк В. Системні засади національної безпеки України. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія : Політологія. 2018. № 2. С. 107–126.
2. Богуцький П. Концептуальні засади права національної безпеки України : монографія. Київ-Одеса : Фенікс. 2020. 376 с.
3. Богуцький П. Теоретичні основи становлення і розвитку права національної безпеки України : дис. ... д-р юрид. наук : 12.00.01. Київ. 2020. 410 с.
4. Горбулін В., Даник Ю. Національна безпека України: фокус пріоритетів в умовах пандемії. *Вісник Національної академії наук України*. 2020. № 5. С. 3–18.
5. Подковенко Т. Національна безпека України: аксіологічний та правовий аспекти. *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. Вип. 1. № 1. С. 1–18.
6. Антонов В. Конституційно-правові засади національної безпеки України : монографія. Київ : ТАЛКОМ. 2017. 576 с.
7. Пономаренко Л. Руська правда (переклад). *Веб-портал: ReadUkrainianBooks.com*. 2022. URL: <https://readukrainianbooks.com/4124-ruska-pravda-ljubov-ponomarenko.html>.
8. Макиавеллі Н. Державець (переклад з італійської Перепада А.). Харків : Фоліо. 2007. 511 с.
9. The works of Francis Bacon. Vol. 2: Philosophical works 2. P. 548.
10. Лейст Е. Історія політичних і правових учень. Теорія державного суверенітету. Політичне вчення Ж. Бодена. 2000. URL: <http://elbib.in.ua/teoriya-gosudarstvennogo-suvereniteta.html>.
11. Delamare N. Loi policière. Published by Aux dépens de La Compagnie. 1729. URL: <https://www.abebooks.co.uk/Trait%C3%A9-police-lon-trouvera-lHistoire-Etablissement/30959560392/bd>.
12. Justi J. Grundsätze der Polizeiwissenschaft. 1756. P. 37–38.
13. Justi J. Grundlagen der Familie und das Wohl des Staates. 1760. P. 151–154.
14. Зонненфельс Й. Підстави поліції, промислової діяльності та фінансів. Відень. 1819. С. 119–122.
15. Білорус О., Лук'яненко Д. та ін. Глобалізація і безпека розвитку : монографія. Київ : КНЕУ. 2001. 733 с.
16. Ситник Г., Орел М. Національна безпека в контексті європейської інтеграції України : підручн. Київ : Міжрегіональна Академія управління персоналом. 2021. 372 с.
17. Локк Дж. Твори : у 3 т. Т. 3. 1988. С. 137–405.
18. The National Security Act of 1947: Act of July 26. 1947. *Webportal: Oxford University Press*. 2022. URL: <https://global.oup.com/us/companion.websites/9780195385168/resources/chapter10/nsa/nsa.pdf>.
19. A Strong Britain in an Age of Uncertainty: The National Security Strategy. *Webportal: HM Government*. October 2010. URL: <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a74cb2de5274a3cb286738d/national-security-strategy.pdf>.
20. Eisenkot G., Siboni G. Guidelines for Israel's National Security Strategy. *The Washington Institute for Near East Policy*. 2019. 80 p.
21. Закон про основи національної безпеки Литовської Республіки: Закон від 19 грудня 1996 р. № VIII-49 // База даних «Законодавство України Литовської Республіки». URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.34169/asr>.
22. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України: Постанова Верховної Ради України від 16 січня 1997 р. № 3/97-ВР. *Веб-портал: ZAKON.ONLINE*. 2000. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/184875___642945 (втратила чинність).
23. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 р. № 964-IV // База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text> (втратив чинність).
24. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII // База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
25. Коваленко І. Вступ до системного аналізу : навч. посібн. Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили. 2004. 148 с.
26. Мельничук Н. Теоретичні підходи до визначення поняття системи управління фінансовими ресурсами органів місцевого самоврядування. *Наукові праці НДФІ*. 2010. Вип. 2. С. 104–111.
27. Онишко С. Механізм фінансового забезпечення інноваційного розвитку економіки України : дис. ... д-р екон. наук : 08.04.01. Київ. 2004. 448 с.